

DAVČNA MISELNOST IN DAVČNA MORALA V SLOVENIJI

Tax Morale and Tax Mentality in Slovenia

Stanko Čokelc

Revidicom, revizijska družba d.o.o.
revidicom@siol.net

Ana Križman

Samostojna raziskovalka
ana.krizman@solve-x.net

Prejeto/Received:
Julij 2013

Popravljeno/Revised:
Oktober 2013

Sprejeto/Accepted:
Februar 2014

Izvleček

Gospodarska in finančna kriza, ki je v številnih državah povzročila proračunski primanjkljaj, je najočitnejši vzrok zanimanja oblasti in raziskovalcev za dejavnike, ki oblikujejo vedenje posameznikov in podjetij na področju davkov in vplivajo nanj. Gre za vprašanje, zakaj so davčni zavezanci pripravljene sprejeti davčno politiko, zakaj se nekateri izogibajo plačilu davka in drugi, kljub nizkemu tveganju razkritja, voljno izpolnjujejo svoje davčne obveznosti. Empirične raziskave nakazujejo, da voljnosti plačevanja davkov ni mogoče zadovoljivo pojasniti zgolj z zunanjimi dejavniki, kot so davčne stopnje, globe ali druga tveganja, npr. verjetnost inšpiciranja, ampak kažejo na kompleksnost vzrokov in njihovih interakcij. Izkazalo se je, da na izpolnjevanje davčnih obveznosti vpliva več zunanjih dejavnikov (družbeni, sistemski, situacijski), prav tako pa tudi več čisto subjektivnih dejavnikov (značilnosti posameznika, motivacija in notranja naravnost, pogosto označena tudi kot davčna morala). Prav davčna morala naj bi bila eden najpomembnejših dejavnikov, ki določajo vedenje in ravnanje posameznika v davčnem sistemu. V raziskavi smo skušali sestaviti pregled dosedanjih spoznanj iz novejša literature ter jih umestiti v kontekst slovenskega davčnega sistema. Skušali smo ugotoviti, kako anketiranci dojemajo davčni sistem v Sloveniji, opredelili smo njihovo dojetje davčne morale in v luči najnovejših spoznanj s tega področja raziskali dejavnike, povezane z davčno moralno in davčnim vedenjem.

Ključne besede: finančna psihologija, davčna morala, davčna mentaliteta, davčna miselnost, dejavniki, ki pospešujejo davčno moralno, dejavniki, ki izboljšujejo davčno moralno in davčni sistem

Abstract

The economic and financial crisis, which resulted in budget deficits in several countries, was the most evident cause generating authorities' and researchers' interest in the decisive factors influencing the behavior of individuals and corporations in tax matters. The question arises why taxpayers are willing to accept the tax policy of the state, why some avoid paying their taxes and why others voluntarily fulfil their tax obligations despite the relatively low detection risk. Empirical research indicates that the volition to pay one's taxes cannot be sufficiently explained exclusively by external factors, such as tax rates, fines, and other risks (e.g., probability of a tax audit), but rather points to a complex interplay of causes and their interactions. Several external factors (societal, systemic, and situational) and a number of purely subjective factors (the individual's character, motivation, and inner conscience, often referred to as tax morale) have been proven to affect the settlement of one's tax obligations. Tax morale is thought to be one of the key factors affecting the behavior and actions of individuals with respect to the tax system. In our research, we aimed to provide an overview of the present findings from the most recent literature and position them in the context of the Slovenian tax system. We attempted to discern how respondents view the Slovenian tax system, investigating their perception of tax morale and researching the factors linked to tax morale and tax behavior in light of the most recent findings in this field.

Keywords: Financial psychology, tax morale, tax mentality, tax perception, tax system

Naše gospodarstvo / Our Economy
Vol. 60, No. 1-2, 2014
pp. 47-61
DOI: 10.7549/ourecon.2014.1-2.05

UDK: 336.22:174(497.4)
JEL klasifikacija: M48, K34.

1 Uvod

Davek je denarna dajatev fizičnih in pravnih oseb. Je prisilna dajatev, kar pomeni, da je določena z zakonom in jo morajo plačati pravne in fizične osebe. Gre za dolžnost, določeno z zakonom, brez neposredne protidajatve. Namen dajatev je vzdrževanje delovanja države, torej zadovoljevanje splošnih, kolektivnih potreb. Pri davčnih zavezancih je ne glede na njihov materialni položaj prisoten odpor do plačevanja davkov, ki ga razumemo kot skupek vseh reakcij proti plačevanju davkov; če se davčni odpor pojavlja v obliki davčne utaje, je to nezaželen pojav, ki povzroča socialno in narodnogospodarsko škodo, saj:

- davčna utaja¹ vodi do izpada prejemkov v proračunu, kar je v protislovju s ciljem obdavčenja; proračunske izdatke mora država pokriti z drugimi prejemki (povečanjem davčne stopnje ali uvajanjem novih davkov), zadolževanjem ali varčevanjem;
- davčna utaja krši tudi načelo davčne pravičnosti;
- davčna utaja ruši družbene vrednote, kar povzroča reakcijo na moralnem ali pravnem področju.

Poročilo Evropske komisije² navaja podatke, da znaša obseg sive ekonomije v državah članicah v povprečju skoraj 20 % BDP, hkrati pa v polovici držav članic izterjane davčne obveznosti ne dosegajo 50 % teoretičnih davčnih obveznosti po predpisanih merilih. Drugo poročilo, predstavljeno v Evropskem parlamentu, navaja oceno v absolutnih številkah: davčne utaje na območju EU naj bi vlade evropskih držav vsako leto stale trilijon evrov, pri čemer ocenjujejo, da bi s popolno preprečitvijo davčnih utaj evropske vlade poplačale svoj javni dolg v manj kot devetih letih (Murphy 2012, 2).

2 Opredelitev davčne etike (morale)

Pojem etika izhaja iz grške besede *ethos* (običaj, šega, navada) in je v dobesednem pomenu istoveten z moralo, ki izhaja iz latinske besede *mos*. Po nekaterih filozofih je etika filozofska disciplina, ki se ukvarja s tematiko človeškega hotenja in ravnanja z vidika dobrega in zlega, moralnega in nemoralnega. Kot uporabna filozofska veda poskuša etika najti odgovore na vprašanja, kako naj človek kot moralno bitje z zavedanjem o »prav« in »narobe«, o »dobrem« in »zlem« deluje v družbi, v odnosu do soljudi, okolja, v katerem biva, in predvsem v odnosu do samega sebe (Etika. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Etika>). Etika tako opredeljuje, katera merila bi lahko vključili v dejanja ali jih izključili iz njih. Pravila lahko nastanejo iz navad ali tradicije, pogosto jih povezujemo z vero, versko prakso in kozmološkim pogledom na družbo (Clarke in Linzey 1996, 307).

Alm in Torgler predstavljata pojem etike na davčnem področju kot družbeno normo davčnega podrejanja.

Družbena norma je takšen vzorec vedenja, ki ga na podoben način presojujejo tudi drugi, in jo tako na neki način vzdržuje družbeno odobravanje ali neodobravanje oz. tudi vedenje drugih (Alm in Torgler 2012, 9). Song in Yarbrough navajata definicijo, da je davčna etika predstavljena kot »vedenjske norme, ki vodijo državljane v vlogi davkoplačevalcev v njihovem razmerju z oblastmi« (Alm in Torgler 2006, 228).

Splošno je davčna morala opredeljena kot notranja pripravljenoost davčnih zavezancev, da svoje davčne obveznosti izpolnijo v skladu s predpisi. V strokovni literaturi je najpogosteje določena kot »moralna zaveza k plačevanju davkov« ali »obstoj notranje motivacije, ki je neodvisna od zunanjih vplivov oz. dejavnikov« (Torgler 2003a, 16). Torgler in Schneider (2005, 232) definirata stališča do plačevanja davkov kot »približek za davčno moralo«.

Po Schmöldersu sta davčna miselnost in davčna etika osrednji točki finančne psihologije. Ta z davčno miselnostjo razume odnos državljanov do obdavčevanja, z davčno moralo pa odnos do izpolnjevanja ali neizpolnjevanja davčnih obveznosti (Körner in Strotmann 2006, 22).

Z apeliranjem na poslušnost državljanov, da plačujejo davke, prenaša družbenoetični problem pravičnih davkov na raven osebne morale (Schmölders 1975, 114). Raziskave so pokazale, da sta osebna in poslovna morala pred davčno, saj se ta obravnava kot kavalirski prekršek. Prenos davčne morale na osebno raven nastopi samo, če sta izpolnjena naslednja pogoja:

- da država gospodarno uporablja javna sredstva,
- da država pravično razdeli davčno breme in uravnoteži davčne sposobnosti davčnih zavezancev z njihovo voljo, da poravnava te obveznosti.

Pogoj za etično delovanje je pripravljenost, da se interesi posameznika ali skupine podredijo tudi blaginji drugih in ne stremijo samo za doseganjem egoističnih ciljev. To etično načelo ne izključuje stremljenja za optimiranjem dobička.

Cilj po povečanju koristi se omeji z zahtevo, da se dobiček fizičnih ali pravnih oseb ali koristi države lahko dosega samo na etični način (Hansen, Crosser in Laufer 1992, 684).

Torgler in Schaltegger poudarjata povezanost davčne morale in (ekonomske) upravičenosti obdavčitve. Po njunem mnenju je odločilno, na kakšen način vlada določa obdavčitev in na drugi strani porablja zbrana sredstva (Torgler in Schaltegger 2005, 3).

Nasprotje davčne etike je davčna agresivnost. Davčna agresivnost je opredeljena kot davčno načrtovanje dohodka, ki vključuje aktivnosti, ki so zakonite, ali aktivnosti, ki spadajo v sivo področje delovanja, ali aktivnosti, ki so nezakonite. Tako je davčna agresivnost lahko sopomenka za izogibanje plačilu davkov, ki vključuje tudi davčna zavetišča. Lanis in Richardson pa ugotavljata, da je družbena odgovornost podjetij po razkritju podatkov o davku od dohodka pravnih oseb negativno povezana z davčno agresivnostjo (Richardson, Taylor in Lanis 2013, 1–4).

¹ Izraza davčna utaja in zatajitev davkov sta dejansko sopomenki.

² Communication from the Commission to the European Parliament and the council, 2012. *On concrete ways to reinforce the fight against tax fraud and tax evasion including in relation to third countries* (COM (2012) 351 final). Brussels: European Commission.

Negativen odnos med davčnim izogibanjem in nivojem notranjih davčnih kontrol v podjetju v povezavi z neustreznim upravljanjem davčnih tveganj vodi do manjšega davčnega izogibanja. Pozitiven odnos med davčnim izogibanjem in nivojem notranjih davčnih kontrol v podjetju skupaj s pomanjkanjem nadzora povečuje možnosti za tvegane davčne strategije in agresivno davčno izogibanje (Baur 2011, 11).

2.1 Dejavniki, ki oblikujejo davčno moralo

Razumevanje vedenja davkoplačevalcev je pomembno z gospodarskega vidika in za raziskovalce, zato število raziskav, ki skušajo pojasniti individualne razlike v vedenju in dejavnih zanje, narašča. Razumevanje individualnih in nacionalnih razlik v davčni morali lahko služi kot osnova za uporabo politik za izboljšanje davčne voljnosti (pripravljenosti) oz. zmanjšanje izogibanju plačila davkov (Alm 2012, 22–28).

Dejavnike, ki vplivajo na posameznikovo davčno etiko in pripravljenost plačati davke (voljnost), razdelimo v dve skupini, v zunanje (ekonomske, odvisne) in notranje, sociointividualne, psihološke dejavnike (Alm, Kirchler in Muelbacher 2012, 138).

a) Ekonomski in odvisni dejavniki

Pri ekonomskih in odvisnih dejavnikih na odločitve posameznika vplivajo okolje ter osebe (akterji), ki vstopajo v medsebojne odnose. S slike vidimo, da medsebojno vplivanje deluje na treh nivojih.

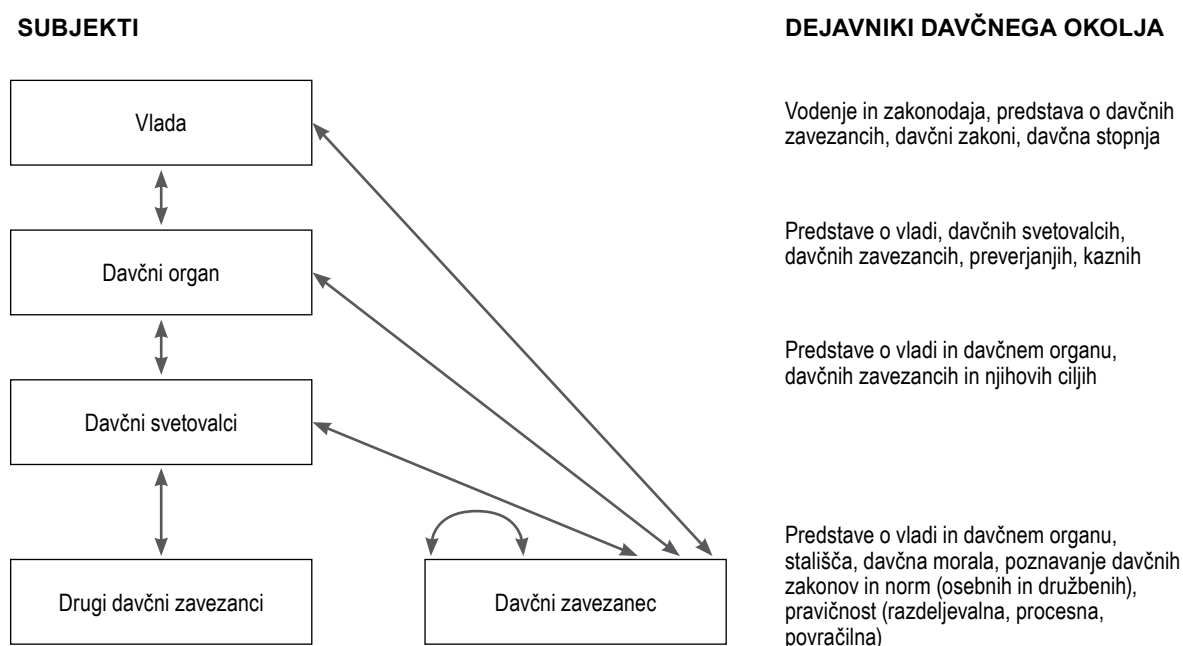
Alm, Kirchler in Muebacher navajajo, da je razdeljevalna pravičnost horizontalna enakost (posameznikovo davčno breme v primerjavi z drugimi z enakimi dohodki), vertikal-

na enakost (posameznikovo davčno breme v razmerju do drugih z manjšo ali večjo plačilno sposobnostjo) ter pravičnost izmenjave (posameznikovo davčno breme v razmerju do povračila v obliki prejete javnega dobrega, financiranega z davki). Procesna pravičnost je pravičnost oz. poštenost procesov, pomembnih za davčno odločanje (možnost sodločanja pri oblikovanju pravil, transparentnost, konsistentnost, nevtralnost ter pravičnost interakcij med davčno upravo in davčnimi zavezanci). Povračilna pravičnost pomeni pravičnost oblike in strogosti kazni za davčne prekrške (Alm, Kirchler in Muelbacher 2012, 138).

a1) Prvi nivo medsebojnega vplivanja

Vlada z zakonodajno oblastjo vpliva na davkoplačevalca z zakoni, s katerimi uokvirja davčni sistem. Alm povezuje vpliv vlade na davčno moralo predvsem z razumljivostjo, obsežnostjo in kompleksnostjo davčne zakonodaje, pri čemer poudarja, da se zaradi vse večjega obsega in razdrobljenosti davčne zakonodaje pogosto izgubi informacija o namenu davčnega zakona (Alm, Kirchler in Muelbacher 2012, 136). Tekeli, Frey in Torgler omenjajo pomen zaupanja v nacionalne strukture oblasti (vlado, sodstvo in parlament), ki izboljšujejo davčno moralo (Frey in Torgler 2007, 145). Torgler poudarja, da decentralizacija države približa oblast ljudem in ohranja pobrane davke na regionalno ožjem območju, tako da je davčna morala boljša v decentralizirani strukturi kot v centralizirani (Torgler 2003b, 8). Podobno Torgler, Schneider in Schaltegger ugotavljajo, da z večanjem lokalne avtonomije v odnosu do centralnih oblasti narašča davčna morala ter se znižuje stopnja sive ekonomije (Torgler, Schneider in Schaltegger 2010, 305–310).

Slika 1: Ekonomski in odvisni dejavniki

Vir: Alm, Kirchler in Muelbacher 2012, 136.

Davčna morala je povezana tudi z učinkovito porabo javnih sredstev. Barone in Mocetti dokazujeta, da je vloga javnega sektorja pomembno povezana z davčno moralo: kadar je stopnja porabe javnega denarja v javne namene višja, so državljani bolj zadovoljni s fiskalno izmenjavo in manj zaskrbljeni glede porabe sredstev. V obratnem primeru, kadar je vlaganja v javno dobro manj, so lahko državljani manj pripravljeni sodelovati v davčni izmenjavi, saj čutijo, da za svoj davčni prispevek ne dobijo ustreznega povračila v javnih dobrinah (Barone in Mocetti 2009, 16).

a2) Drugi nivo medsebojnega vplivanja

Drugi nivo medsebojnega vplivanja je med davčno upravo in davčnimi svetovalci. Raziskovalci so zaradi neposrednega učinka na davkoplačevalca že od prvih Allinghamovih in Sandmovih raziskav leta 1972 pripisovali davčnemu sistemu (npr. višini davka in obliki nadzora in kazni) največji pomen pri odločitvah o utaji davka. Številne raziskave so potrdile pozitiven vpliv pogostosti davčnega nadzora na upad davčnih utaj (pri čemer ima subjektivno zaznana verjetnost večji vpliv kakor objektivna) ter da imajo višje kazni določen učinek (Alm, Kirchler in Muelbacher 2012, 138). Nekateri avtorji ugotavljajo, da na davčno moralno slabo vplivajo spremembe za večjo davčno obremenitev (Lago-Pennas, I. in S. Lago-Pennas 2008, 21). Sodobnejši avtorji poudarjajo pomen, ki ga ima zaupanje davkoplačevalcev v davčni sistem na njihovo davčno moralno. Torgler in Schaltegger (2005, 21) poudarjata, da »če bodo davčne oblasti skušale biti odkrite, poštene, informativne in uslužne, se torej obnašale kot javna služba, obravnavale davkoplačevalce kot partnerje in ne podrejene v razmerju, bodo davkoplačevalci bolj motivirani za pošteno plačilo davkov«. Podobno menita tudi Feld in Frey (2003, 3), ki poleg transparentnih in jasnih davčnih postopkov izpostavljata predvsem spoštljivo obravnavo davkoplačevalcev, ki je neposredni osebni dejavnik; če so davčni zavezanci obravnavani kot partnerji v psihološki davčni pogodbi, ne pa kot podrejeni v davčni hierarhiji, pravita avtorja, bodo imeli večji motiv, da pošteno plačujejo davke.

Gangl, Hofmann in Kirchler (2012, 9–11) opredeljujejo dinamiko razmerja med močjo davčne uprave in zaupanjem vanjo in kako to razmerje vpliva na odnos med davčno upravo in davkoplačevalci. Avtorji predstavljajo moč kot zmožnost vplivati na vedenje drugega in navajajo dva koncepta moči davčnih oblasti:

- moč prisile, ki temelji na kaznih, nadzoru oz. prisili ali posledicah, ki za neustrezno vedenje prinašajo finančne, fizične, socialne ali psihološke posledice;
- legitimno moč, ki izvira iz priznanja oz. pooblastila, znanja, spretnosti, dostopa do informacij in istovetenja z vladajočim in deluje s pomočjo rabe informacij, pooblastila in strokovnosti, da spodbudi davkoplačevalce k prostovoljnemu sodelovanju v davčnem sistemu.

Avtorji razlikujejo dve vrsti zaupanja: zaupanje, ki temelji na razumu, dejstvih, sledenju ciljem in znanju

(logično zaupanje), ter zaupanje, ki je avtomatična, nehotena in nezavedna reakcija na dražljaj ter se pojavlja predvsem ob družbenem poistovetenju (implicitno, ponotranjeno zaupanje). Predpostavljajo, da je dinamika odnosa med močjo in zaupanjem takšna, da prisilna moč znižuje ponotranjeno zaupanje, legitimna moč in na logiki temelječe zaupanje pa se medsebojno spodbujata. Avtorji navajajo, da kombinacije zaupanja in moči vodijo v tri različne oblike medsebojnega delovanja oz. okolja, ki dolgoročno vodi v različno dojetanje davčne kulture in oblik sodelovanja davkoplačevalcev (Gangl, Hofmann in Kirchler 2012, 12–14):

- nasprotni odnos se pojavlja v sistemu, v katerem prevladujeta moč prisile in nizka stopnja zaupanja; davčni organ in davkoplačevalci drug drugemu nasprotujejo v spirali izogibanja in prisile, kar zmanjšuje motivacijo in večja izogibanje davčnemu sodelovanju;
- storitveni odnos temelji na zakoniti moči oblasti in na logičnem zaupanju; značilen odnos na tej stopnji je »služba« in »stranka«, kar pomeni, da oblasti in davkoplačevalci sodelujejo na podlagi dobro opredeljenih pravil in norm – oblasti nudijo davkoplačevalcem strokovne in poštene storitve, davkoplačevalci pa vračajo s podreditvijo svojim davčnim obveznostim; prednost tega odnosa je njegova stabilnost, saj posamezni spodrsjlaji pri storitvah v tem okolju ne zmanjšujejo davčne voljnosti davkoplačevalcev;
- odnos zaupanja se pojavlja ob prevladi zaupanja oblastem; v tem sistemu se oblast in davkoplačevalci poistovetijo v ciljih in skušajo delovati čim bolj v isti smeri, saj čutijo potrebo po sodelovanju v dobro skupnosti – davčno podrejanje postane notranje zavezujoča norma, zaznana tudi kot pravilo, ki mu sledijo tudi drugi davkoplačevalci.

a3) Tretji nivo medsebojnega vplivanja

Tretji nivo, ki vpliva na odločitve posameznika, so drugi davkoplačevalci. Vedenje drugih enakovrednih lahko vpliva na pripravljenost podrejanja davčnim pravilom. Frey in Torgler (2007, 3) poudarjata, da pri davčni moralni ne gre zanemariti vpliva pogojnega sodelovanja, to pomeni sodelovanja glede na prepričanje o tem, kako se vedejo drugi davkoplačevalci. Kadar davkoplačevalci verjamejo, da je davčna utaja pogosta, se njihova davčna morala zniža. V nasprotnem primeru, ko so prepričani v poštenost drugih davkoplačevalcev, se njihova davčna morala zviša. Alm, Kirchler in Muelbacher (2012, 140) govorijo o »dilemi družbenega prispevka«, pri čemer je dobiček posameznika v nasprotju s skupnim dobrim. Tako lahko posameznik z utajo davkov pridobi, vendar pa skupnost in posledično tudi posameznik izgubljata, če se tako vede večina v družbi. Za razrešitev dileme je tako pomembno, da spodbudimo sodelovanje vseh udeležencev, kar dosežemo tako, da postane (davčna) norma zavezujoča in udeležencem lahko zaupamo. Kjer udeleženci predstavljajo majhno skupino, ki medsebojno komunicira in postavlja pravila ter prejema povratne informacije, se pripravljenost za sodelovanje poveča.

b) Sociodemografske in socioekonomske spremenljivke

Torgler in Schaltegger (2005, 12) povzemata rezultate različnih raziskav, v katerih se je izkazalo, da so sociodemografski dejavniki pomembni pri določanju vedenja tudi v primeru davčne morale. Starost je pogosto pomembno in pozitivno povezana s stopnjo davčne morale, torej so se starejši bolj pripravljeni podrežati davčnim predpisom. Nordblomova in Žamac (2012, 14) razlagata razlike v davčni morali med starejšimi in mlajšimi posamezniki s tem, da gre za predvidljiv razvoj ponotranjene norme v smeri večjega podrežanja normi z leti.

Podobno naj bi vplival spol: ženske so pogosteje bolj pripravljene sprejeti davčne obveznosti in se jim podrediti kakor moški, pri čemer ni popolnoma jasno, od kod izvirajo razlike. Možna je razlaga, da imajo ženske bolj razvit občutek za skupnost ali so manj nagnjene k tveganju (razkritja) kakor moški. Izobrazba posameznika ni v vseh raziskavah povezana s stopnjo davčne etike, saj različne raziskave podajajo različne razdvojene odgovore. Torgler in drugi predvidevajo, da naj bi bolj izobraženi posamezniki imeli več znanja o davčnih zakonih in pravilih in so tudi bolj ozaveščeni glede prednosti in koristi, ki jih država z davki omogoča prebivalcem. Na drugi strani taki posamezniki najverjetneje razvijejo tudi večjo kritičnost do ravnanja države, predvsem v primeru porabe sredstev iz davčnih prilivov (Lago-Penas, I. in S. Lago-Penas 2008, 13).

Posebno pozornost so raziskovalci posvečali zaposlitvenemu statusu posameznika v zvezi z izogibanjem plačevanju davkov. Prevladujoče mnenje je bilo, da imajo samozaposleni posamezniki nižjo davčno moralo, upokojenci pa izkazujejo višje stopnje davčne morale. Nižja stopnja davčne morale pri samozaposlenih se pretežno povezuje z večjimi priložnostmi za davčno izogibanje kakor pri drugih oblikah zaposlovanja. Prav tako ima na davčno moralo vpliv zadovoljstvo s finančnim položajem gospodinjstva. Posamezniki, ki izkazujejo zadovoljstvo s svojim finančnim položajem in ne poročajo o denarnih težavah, manj pogosto opravičujejo davčno utajo (Daude, Gutierrez in Melguizo 2012, 13). Empirični rezultati kažejo tudi, da izražajo brezposelni pomembno višjo davčno moralo kakor zaposleni (Halla in Schneider 2008, 15).

Davčna morala je povezana še z drugimi značilnostmi posameznikov, kot sta zakonski status in religioznost. Zakonski status (poročen, neporočen) lahko vpliva na vedenje posameznika preko mehanizmov vpetosti v družbeno mrežo posameznika in njegove ožje skupnosti. Rezultati so ponekod odvisni od tega, kako so zakonske skupnosti davčno obravnavane, na splošno pa se kaže tendenca, da poročeni izkazujejo višjo davčno moralo. Religioznost, izkazana kot stopnja udeleževanja verskih obredov in ugotovljena stopnja religioznosti, se v številnih raziskavah pozitivno povezuje z davčno moralo. Verska pripadnost ima vpliv, ki preseže individualno raven, saj

so raziskovalci ugotovili pozitivno povezanost med religioznostjo ter manjšo pripravljenostjo davčnemu izogibanju in davčnemu tveganju ne le na individualni ravni, ampak tudi na ravni podjetij (Boone, Khurana in Raman 2013, 77).

Lubian in Zarri celo navajata, da naj bi bil z davčno moralo povezan tudi občutek sreče posameznika – ljudje z izraženo višjo davčno moralo naj bi bili srečnejši, pri čemer avtorja domnevata, da zadovoljitev notranje moralne obligacije za plačilo davka vzbuja pozitivne občutke pri davkoplačevalcu in tako davčna morala sama po sebi zagotavlja določeno psihično povračilo (Lubian in Zarri 2011, 20).

2.2 Raziskave davčne morale v Sloveniji

V slovenskem prostoru je bilo v zadnjih letih opravljenih nekaj manjših raziskav o davčni morali. Filipovič (2008, 52–75) je proučevala raven davčne morale med podjetniki posamezniki. Avtorica ugotavlja, da podjetniki posamezniki ne izkazujejo nizke davčne morale, ampak nekoliko nadpovprečno. Poudarja, da imajo v njeni raziskavi največji vpliv na davčno moralo družbene norme, zato za izboljšanje davčne morale priporoča pritisk na vrednote. Država naj bi plačevanje davkov poudarjala kot vrednoto ali državljansko dolžnost, kar dosežemo z izobraževanjem in obveščanjem. Hkrati ugotavlja, da podjetniki davčni sistem zaznavajo kot nepravičen, zapleten in pristranski (omogoča različno obravnavo), kar znižuje davčno moralo.

Baloh (2010, 13–25) ugotavlja, da je od leta 1990 davčna morala upadla, kar pripisuje nizki stopnji zaupanja v pravni sistem in nezadovoljstvu z delovanjem davčnega organa ali negativnim zaznavanjem davčne zakonodaje (slabo delovanje davčnega sistema). Poudarja, da so davki previsoki in da pojavnost davčnih utaj v okolici vpliva na posameznikovo davčno moralo. Hauptman in Matajič (2012, 301–307) sta ugotavljali, kakšna je davčna morala podjetnikov v severovzhodni Sloveniji. Ugotavljata, da več kot polovica vprašanih izkazuje visoko davčno moralo in več kot polovica jih pri davkih ne goljufa. Hkrati sta v raziskavi ugotovili precejšnjo kritičnost do davčne zakonodaje (je zapletena) ter do davčnega organa – sodelujoči podjetniki jih ocenjujejo kot pristranske in neobjektivne, davčne uslužbenke pa kot neprofesionalne. Kot pomemben dejavnik predlagata izboljšanje delovanja davčnega organa, ki vpliva na davčno moralo. Skupno vsem izvedenim raziskavam je nezadovoljstvo ali nezaupanje v davčni sistem ali davčno zakonodajo.

3 Davčna miselnost

Davčna miselnost izraža splošno veljavno vedenje ali mišljenje o davkih in obdavčevanju (Schmölders 1975, 102). Po Kirchlerju je davčna miselnost opredeljena kot stališče do izogibanja plačilu davkov in pojmovana kot norma, ki se pri posamezniku razvija daljši čas in ostaja relativno stabilna (Kirchler 2007, 154).

Iz davčne miselnosti izhajajo občutek davčne obremenitve, davčna morala in davčna disciplina posameznika. Lewis (1979, 246–257) je ugotovil, da davčna miselnost ne predstavlja splošnega pojma, temveč jo sestavlja pet sestavin: izogibanje davkom, utaja davkov, pravičnost obdavčitve, opravičljivost utaje in višina davkov.

Država mora z zakoni in upravljanjem na področju obdavčevanja ukrepati tako, da pozitivno vpliva na notranji odnos davčnih zavezancev do poravnave njihovih davčnih obveznosti, kar lahko doseže s pravičnim davčnim sistemom. Razlikujemo dva vidika pravičnosti:

- ekonomskega, ko govorimo o objektivni pravičnosti davkov,
- psihološkega, ko govorimo o zaznavni pravičnosti.

Občutek davčne nepravičnosti lahko nastane na dva načina. Na horizontalno nepravičnost mislimo, če davčni zavezanec ocenjuje, da ga v podobnih razmerah v primerjavi z drugimi obravnavajo nepravično. Pri izmenjavi med davčnim zavezancem in državo govorimo o vertikalni nepravičnosti. Davčni zavezanec v državno blagajno plačuje davke in prispevke in od državne blagajne pričakuje koristi: pokojnino, družinske dodatke, podpore, zdravstvene storitve, storitve na področju izobraževanja in druge; če občuti nesorazmerje med dajatvami in prejetimi koristmi, obstaja verjetnost, da se bo davkom izognil ali jih utajil. Pri izmenjavi davčni zavezanec – država obstajajo naslednje možnosti:

- **prikrajšanje** kot oblika nepravičnosti; davčni zavezanec meni, da za svoje davčne prispevke od države ne prejme ustreznih koristi;
- **pravičnost**; za posameznika obstaja uravnoteženo razmerje med njegovimi prispevki in koristmi;
- **prednost** kot druga oblika nepravičnosti; posameznik misli, da prejema od države več, kot ji prispeva s svojimi prispevki.

Pri pravičnosti ima pomembno vlogo razporeditev davčnega bremena. Doerrenberg, Duncan, Fuest in Peichel so raziskovali povezavo med davčno moralo in razporeditvijo davčnega bremena med skupine z različnim dohodkom. Ugotavljajo, da bo davčna stopnja za določeno skupino višja, kadar je višja njena davčna morala, in da je tako davčno breme v posameznem sistemu države pogosto nepravično razporejeno. Čeprav priznavajo, da lahko tudi višje obremenjene skupine občutijo notranje zadovoljstvo ob upoštevanju davčnih zakonov, pa omenjajo nevarnost, da tovrstna davčna politika v daljšem obdobju ni vzdržna, saj spodbuja razvoj nižje stopnje davčne morale (Doerrenberg, Duncan, Fuest in Peichel 2012, 23).

4 Namen in cilji raziskave

V raziskavi smo želeli ugotoviti stanje davčne miselnosti in davčne morale v Sloveniji v letu 2013 in dejavnike, ki vplivajo nanjo in na njene spremembe. V nasprotju s predhodnimi raziskavami v Sloveniji se nismo omejili le na eno skupino poklicno aktivnih, ampak smo v raziskavi zajeli vse skupine, poklicno aktivne in neaktivne, ter primerjali tudi razlike med različnimi zaposlitvenimi skupinami.

Na podlagi predhodnih ugotovitev smo oblikovali dve glavni hipotezi:

H1: Na davčno moralo vplivajo demografske značilnosti posameznika, kot so spol, starost, zaposlitveni status in socialno-ekonomski status posameznika. Predpostavljamo, da se bodo glede na opisane dejavnike med anketiranimi pojavljale statistično pomembne razlike.

H2: Predpostavljamo, da na davčno moralo in odnos do plačevanja davkov vpliva institucionalni okvir: davčna zakonodaja, dojemanje davčnega sistema in ravnanje inštitucij in državnih organov s proračunskimi sredstvi.

4.1 Metodologija

Za proučitev dejavnikov davčne miselnosti in davčne morale v Sloveniji smo izvedli raziskavo, s katero smo želeli ugotoviti dojemanje davčnega sistema v Sloveniji, dejavnike odnosa do plačevanja davkov ter določiti nekatere značilnosti davčne morale. V raziskavi je v prvi polovici leta 2013 sodelovalo 1987 posameznikov, ki so samostojno izpolnjevali vprašalnik v pisni obliki ali na spletu. Podatke smo zbirali z osebnimi stiki ali s prošnjami za sodelovanje, ki smo jih naslovili na zaposlene, dijake, študente, kmete, upokojeince, samostojne podjetnike, šole, podjetja, zavode in zavode za zaposlovanje. Vzorec tako po strukturi relativno ustreza populaciji po spolu, starosti ter pretežno tudi po zaposlitvenem statusu, zato podatkov v raziskavi nismo posebej obteževali.

Vprašalnik je bil sestavljen iz dveh delov. V prvem delu so vprašani ocenjevali svoja stališča do davkov in davčnega sistema, občutenja davčnih bremen in vzroke za davčne utaje (14 vprašanj), drugi del je predstavljala petstopenjska ocenjevalna lestvica Likertovega tipa, s katero smo dobili še stališča do davčno sprejemljivih vedenj in lastnosti davčnega sistema (vprašani so ocenjevali 25 postavk).

Zbrani podatki so bili nato obdelani s programom SPSS (verzija 12); poleg opisnih statistik smo izpeljali tudi preverjanje statističnih razlik med posameznimi skupinami, zanesljivost Likertove lestvice postavk v vprašalniku. Na podlagi vsebinske in statistične ustreznosti nekaterih postavk smo oblikovali novo sintetično spremenljivko davčna morala, ki smo jo uporabili tudi kot odvisno spremenljivko v regresijskem modelu, s katerim smo ugotavljali, katere neodvisne spremenljivke (demografske variable, odnosi v davčnem okolju, stališča posameznika) v vprašalniku statistično pomembno napovedujejo davčno moralo.

4.2 Rezultati raziskave

a) Struktura vzorca

Demografska struktura vzorca, zajetega v raziskavi, je bila naslednja: sodelovalo je 46,2 % moških in 53,8 % žensk. Glede na starostno porazdelitev je bilo 11,9 % udeležencev starih do 25 let, 44,3 % vprašanih je bilo v starostni skupini nad 25 do 45 let, 33,4 % vprašanih je bilo v starosti med 45. in 60. letom ter 10,4 % starejših od 60 let. Izobrazbeno

strukturo vprašanih smo ločili v štiri skupine: osnovnošolsko izobrazbo je imelo 2,6 % udeležencev raziskave, dokončano srednjo šolo 47,4 % vprašanih, sodelujočih z višjo ali visoko šolo je bilo 23,6 %, univerzitetno ali višjo izobrazbo pa je doseglo 26,4 % vprašanih. Glede na zaposlitveni status je bila petina vprašanih neaktivna na trgu dela: 7 % celotnega vzorca predstavljajo nezaposleni oz. tisti, ki skrbijo za dom ali gospodinjstvo, 13 % vzorca predstavljajo vprašani, ki so še v procesu izobraževanja. Zaposlitveno aktivno skupino sestavljajo (odvisni) zaposleni, ki predstavljajo 58 % udeležencev raziskave, 2,8 % udeležencev je kmetovalcev, 4,1 % samostojnih podjetnikov, 2,7 % je bilo zaposlenih v svojem podjetju, 12,3 % sodelujočih pa predstavljajo upokojeanci. Nobena od naštetih podskupin ni štela manj kot 50 članov.

V nadaljevanju so prikazani deleži možnih odgovorov na posamezna vprašanja. Pri vsakem vprašanju predstavljamo deleže, v katerih pa se pojavljajo tudi statistično pomembne razlike med primerjanimi skupinami (npr. razlike med spoloma, starostnimi skupinami, vprašanimi z različno stopnjo izobrazbe ali vprašanimi glede na zaposlitveno aktivnost), predstavljeni so tudi rezultati testa ter izpostavljeni tisti segmenti udeležencev raziskave, pri katerih smo zabeležili statistično pomembna odstopanja od povprečnih odgovorov.

b) Dojemanje neplačevanja davkov

1. Udeležence raziskave smo vprašali, ali neplačevanje davkov zanje predstavlja kaznivo dejanje, ali se jim zdi moralno sporno ali pa ga ocenjujejo kot nepomemben prekršek. Rezultati raziskave kažejo, da je neplačevanje davkov za 78 % vprašanih kaznivo dejanje, za 18,2 % je moralno sporno dejanje in za 3,9 % je nepomemben prekršek.
2. Od zgornjih povprečnih rezultatov smo zabeležili nekatera statistična odstopanja glede na starostne skupine. Uporabili smo Kruskal-Wallisov test (neparametrični test za ugotavljanje razlik med tremi ali več skupinami);

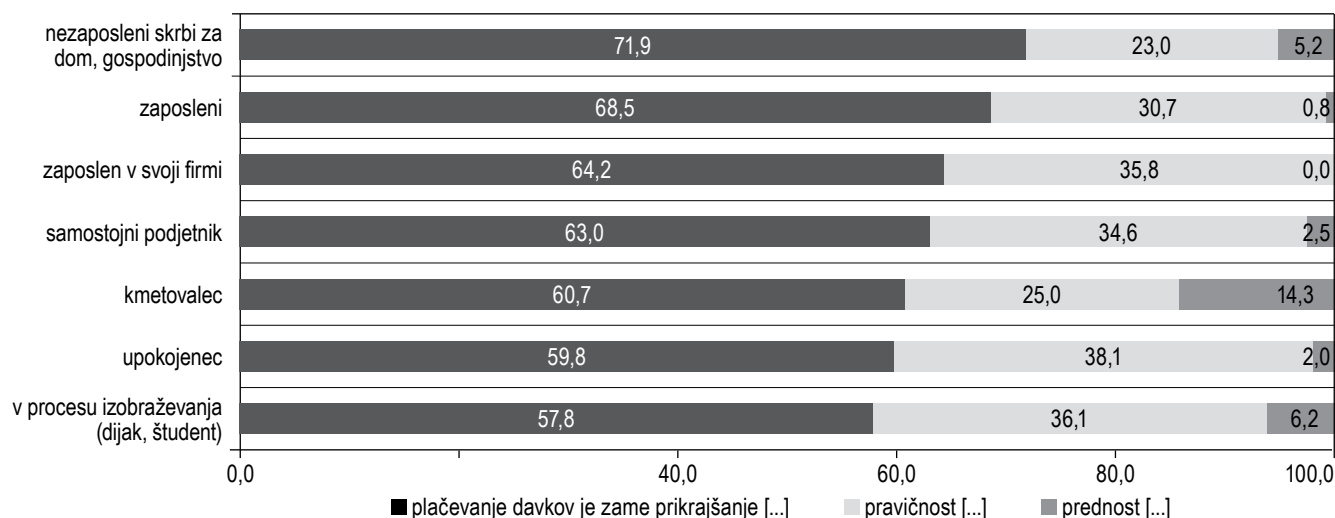
vrednost tega testa je statistično pomembna ($\chi^2 = 8,860$; $df = 3$, $p < 0,05$). Starejši v starostni skupini 45–60 let pogosteje od povprečja na celotnem vzorcu dojemajo neplačevanje davkov kot kaznivo dejanje (81,3 %), manj pogosto pa ga kot kaznivo označujejo v mlajši starostni skupini do 25 let (73,8 %). Ti ga najpogosteje označujejo kot moralno sporno (21,9 %), v manjši meri kot je povprečje za ta odgovor, pa ga kot moralno sporno ocenjujejo stari med 45. in 60. letom (16,7 %). Kot nepomemben prekršek ga pogosteje kot preostale starostne skupine označujejo stari od 25 do 45 let (5,2 %), manj pogosto kot preostali pa vprašani med 45. in 60. letom (2 %).

3. Nekatero statistično pomembne razlike so se pojavljale tudi med vprašanimi z različno doseženo stopnjo izobrazbe: vrednost Kruskal-Wallisovega testa je statistično pomembna ($\chi^2 = 18,875$; $df = 3$, $p < 0,05$). Neplačevanje davkov v največji meri dojemajo kot kaznivo dejanje vprašani z univerzitetno izobrazbo (84,3 %), kot moralno sporno ga pogosteje, kot je povprečje na skupnem vzorcu, označujejo vprašani s srednjo šolo (20,6 %), kot nepomemben prekršek pa ga v večji meri, kot smo zabeležili na celotnem vzorcu, označujejo vprašani z osnovno šolo (9,6 %).

c) Dojemanje plačevanja davkov

1. V nadaljevanju raziskave smo zastavili vprašanje, kako sodelujoči zaznavajo svoje davčne obveznosti: ali jim predstavljajo prikrajšanje (ker zanje od države ne dobijo dovolj koristi), ali pravičnost (uravnoteženo razmerje med davčnimi prispevki in koristmi od države), ali jih vidijo kot prednost (ker prejmejo od države več, kot ji prispevajo preko svojih davčnih obveznosti). Največji delež, 65,7 % vprašanih v celotnem vzorcu, meni, da je zanje plačevanje davkov prikrajšanje, saj za svoje davčne prispevke od države v zameno ne dobijo ustreznih koristi; slaba tretjina, 31,9 %, občuti pravičnost, svoje davčne obveznosti dojemajo kot uravnotežene s koristmi,

Slika 2: Dojemanje plačevanja davka glede na zaposlitveni status

ki jih dobi od države; 2,4 % vprašanih meni, da so glede na svoje davčne obveznosti v prednosti, kar pomeni, da imajo občutek, da od države prejmejo več kot plačajo.

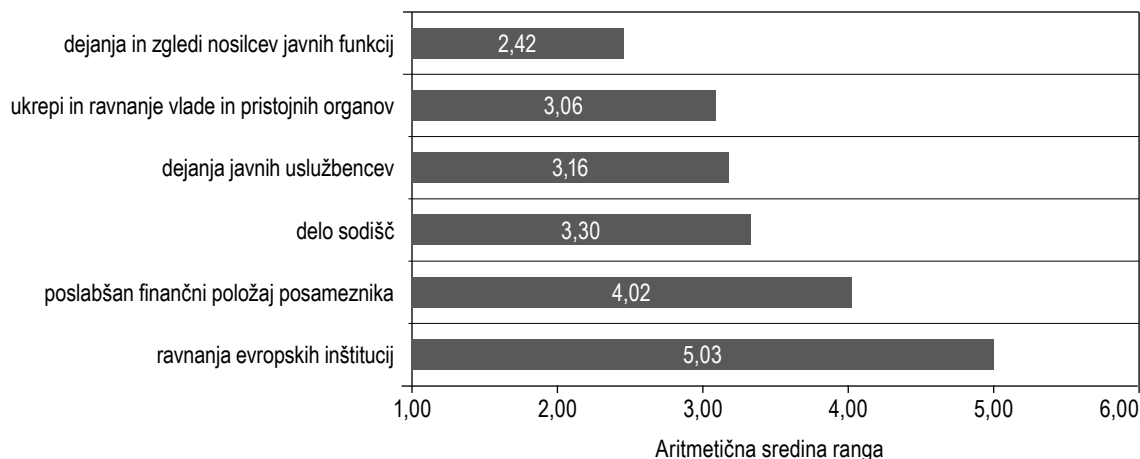
- Podobno kot pri prejšnjem vprašanju smo zaznali nekatere statistično pomembne razlike med vprašanimi glede na starost: vrednost Kruskal-Wallisovega testa je statistično pomembna ($\chi^2 = 25,290$; $df = 3$, $p < 0,05$). Plačevanje davkov občuti kot *prikrajšanje* največ vprašanih v starostni skupini med 25. in 45. letom (71,7 %), najmanj pa v skupini nad 60 let (58,5 %). Kot *pravičnost* ga občuti največ vprašanih v starostni skupini nad 60 let (39,5 %), najmanj pa ljudje, stari od 25 do 45 let (26,1 %); kot *prednost* ga v največji meri občutijo mladi do 25 let (5,6 %), najmanj pa vprašani med 45. in 60. letom (1,7 %).
- Statistično pomembne razlike so se pri tem vprašanju pojavljale tudi med vprašanimi z različnim statusom zaposlitve: vrednost Kruskal-Wallisovega testa je statistično pomembna ($\chi^2 = 21,805$; $df = 6$, $p < 0,05$). Svoje davčne obveznosti zazna kot *prikrajšanje* največ nezaposlenih ali tistih, ki skrbijo za dom in gospodinjstvo

(71,9 %) ter zaposlenih (68,5 %), najmanj pa vprašanih v procesu izobraževanja (57,8 %). Odgovor *pravičnost* so pogosteje podali upokojenci (38,1 %) ter tisti v procesu izobraževanja (36 %), najmanjši delež teh odgovorov je med nezaposlenimi (23 %) ter kmetovalci (25,0 %). Odgovor *prednost* pa so relativno pogosteje kot drugi podali kmetovalci (14 %), v najmanjši meri pa zaposleni (0,8 %; slika 2).

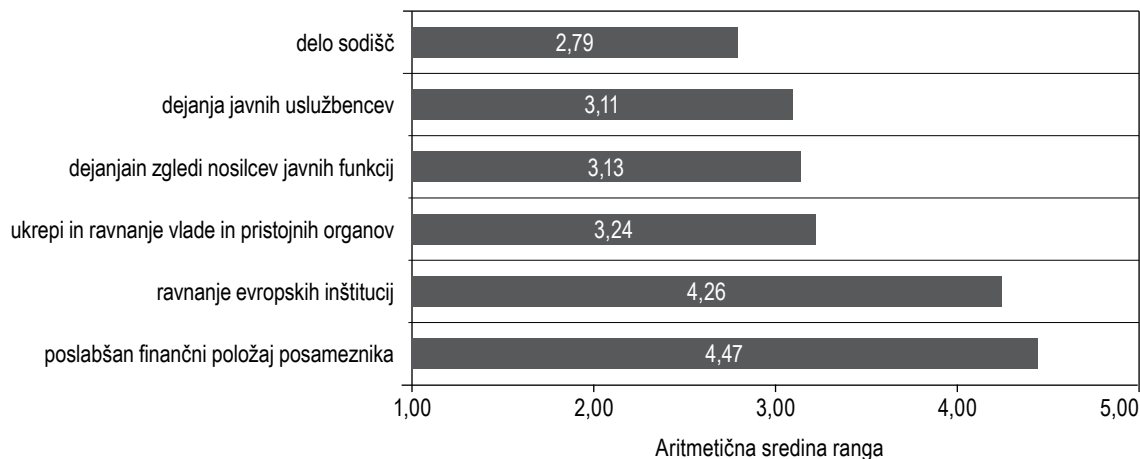
d) Razlogi za poslabšanje odnosa do plačevanja davkov

Vprašani so kot najpomembnejši razlog za poslabšanje odnosa do plačevanja davkov prepoznali dejanja in zglede nosilcev javnih funkcij s povprečno vrednostjo ranga 2,42, sledijo ukrepi in ravnanje vlade in pristojnih organov s srednjo vrednostjo rangov 3,06, potem dejanja državnih uslužbencev s srednjo vrednostjo ranga 3,16 in delo sodišč s srednjo vrednostjo ranga 3,30. Manj pomembna za poslabšanje odnosa do plačevanja davkov sta poslabšan finančni položaj posameznika s povprečno vrednostjo ranga 4,02 in ravnanje evropskih inštitucij s povprečno vrednostjo rangov 5,03.

Slika 3: Prikaz srednje vrednosti rangov razlogov za poslabšanje odnosa do plačevanja davkov

Slika 4: Prikaz srednje vrednosti rangov razlogov za izboljšanje odnosa do plačevanja davkov

e) Razlogi za izboljšanje odnosa do plačevanja davkov

Vprašani so kot najpomembnejši razlog za izboljšanje odnosa do plačevanja davka prepoznali izboljšanje dela sodišč s povprečno vrednostjo ranga 2,79, sledi izboljšanje dela državnih uslužbencev s srednjo vrednostjo rangov 3,11, nato dejanja in zgledi nosilcev javnih funkcij s srednjo vrednostjo ranga 3,13 ter ukrepi in ravnanje vlade in pristojnih organov s srednjo vrednostjo ranga 3,24. Manj pomembna razloga za izboljšanje odnosa do plačevanja davkov sta ravnanje evropskih inštitucij s povprečno vrednostjo rangov 4,26 in sprememba finančnega položaja posameznika s povprečno vrednostjo ranga 4,47.

f) Dejavniki, ki poslabšujejo davčno moralo

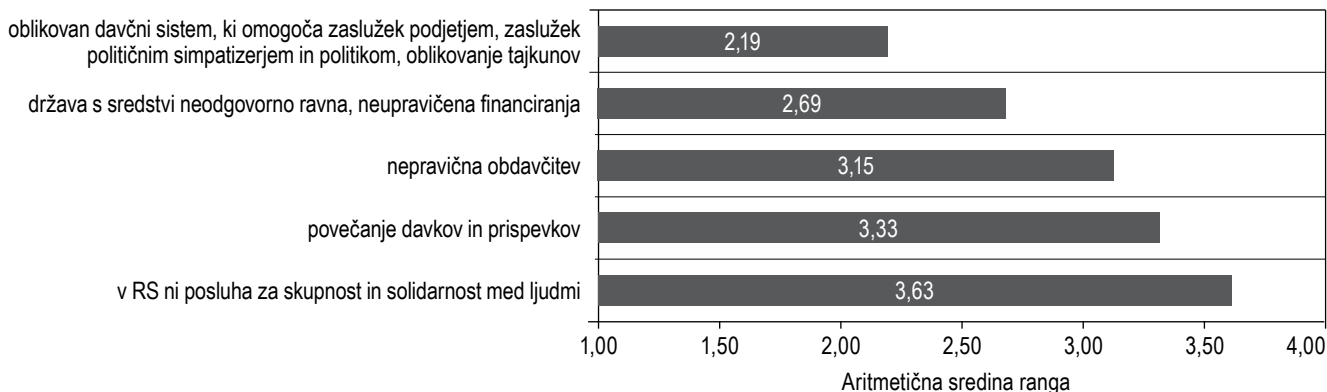
Najpomembnejši razlog za poslabšanje davčne morale je dejavnik, da je država oblikovala davčni sistem, ki omogoča zaslužek podjetjem, katerih lastniki so strankarski kolegi, političnim simpatizerjem in politikom, oblikovanje nove kaste bogatih posameznikov (tajkunov) s povprečno vrednostjo ranga 2,19. Naslednji dejavnik je, da država z zbranimi

sredstvi ravna neodgovorno in financira področja, ki jih ne bi smela, s srednjo vrednostjo rangov 2,69, tretji pomembni dejavnik, ki poslabšuje davčno moralo, je nepravilna obdavčitev s srednjo vrednostjo ranga 3,15. Manj pomembna dejavnika za poslabšanje davčne morale sta povečevanje davkov in prispevkov s povprečno vrednostjo ranga 3,33 in dejavnik, da v RS ni posluha za skupnost in solidarnost med ljudmi, s povprečno vrednostjo rangov 3,63.

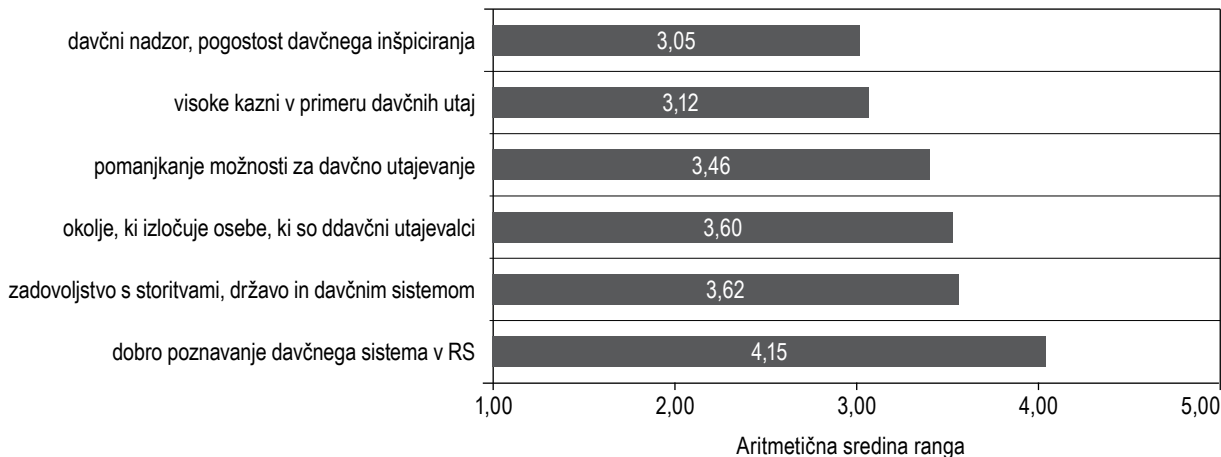
g) Dejavniki, ki izboljšujejo davčno moralo

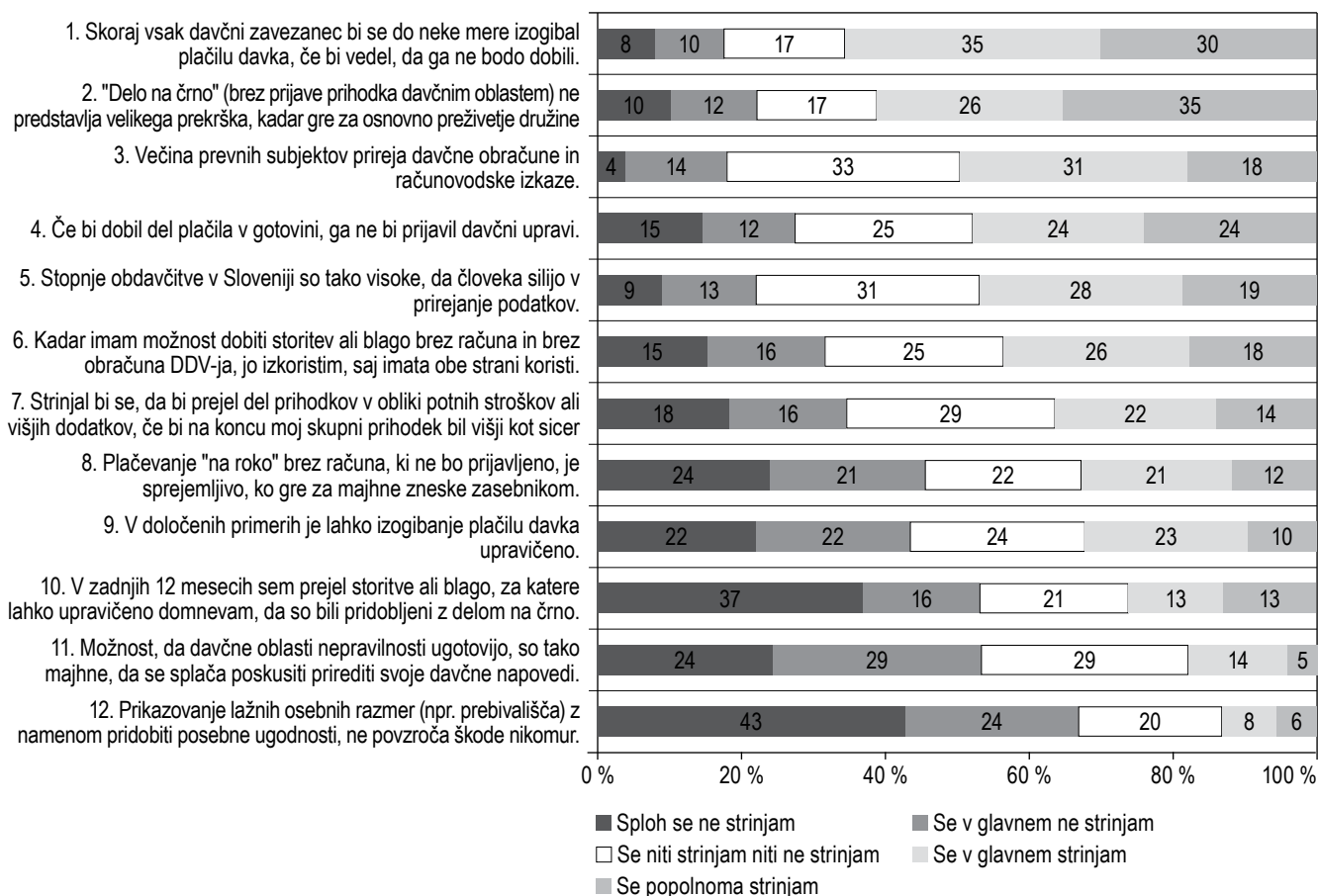
Za vprašane je najpomembnejši dejavnik, ki izboljšuje davčno moralo, dober davčni nadzor in pogostost davčnega inšpiciranja s povprečno vrednostjo ranga 3,05, sledi dejavnik visoke kazni v primeru davčnih utaj s srednjo vrednostjo rangov 3,12, temu sledi davčni sistem s pomanjkanjem možnosti za davčno utajevanje s srednjo vrednostjo ranga 3,46, potem okolje, ki izloča osebe, ki so davčni utajevalci, s srednjo vrednostjo ranga 3,60 in zadovoljstvo s storitvami države in davčnim sistemom s srednjo vrednostjo ranga 3,62. Manj pomemben dejavnik je dobro poznavanje davčnega sistema v Republiki Sloveniji s povprečno vrednostjo ranga 4,15.

Slika 5: Prikaz dejavnikov, ki poslabšujejo davčno moralo

Slika 6: Prikaz dejavnikov, ki izboljšujejo davčno moralo

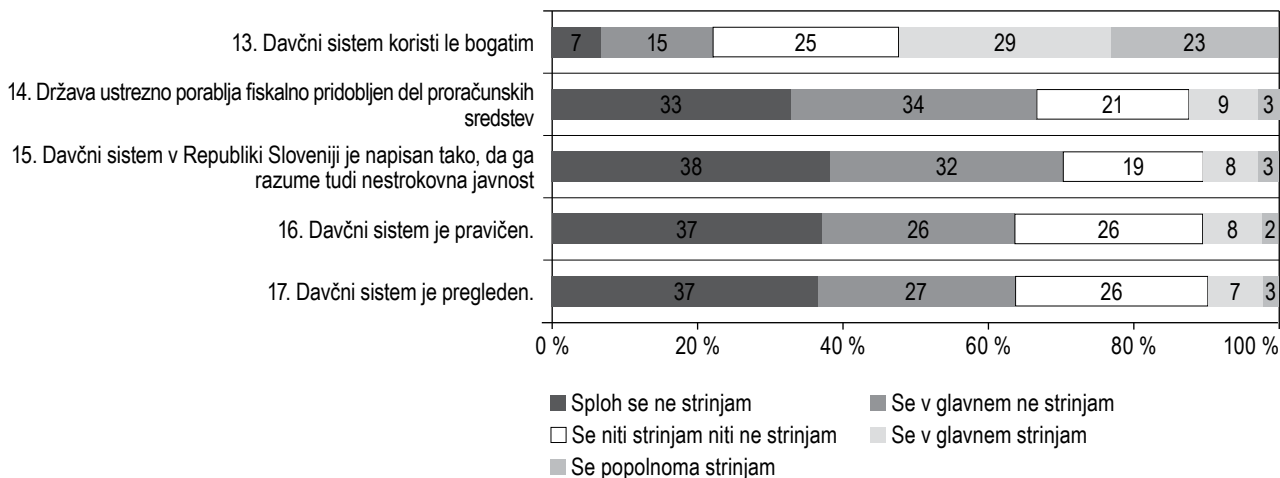
Slika 7: Prikaz trditev iz lestvice o davčni morali

Preglednica 1: Dejavniki s slike 7 (postavke, ki jih vključuje dojetanje »davčna morala«)

1	Skoraj vsak davčni zavezanec bi se do neke mere izogibal plačilu davka, če bi vedel, da ga ne bodo dobili.
2	Delo »na črno« (brez prijave dohodka davčnim oblastem) ne predstavlja velikega prekrška, kadar gre za osnovno preživetje družin.
3	Večina pravnih subjektov prireja davčne obračune in računovodske izkaze.
4	Če bi dobil del plačila v gotovini, ga ne bi prijavil davčni upravi.
5	Stopnje obdavčitve v Sloveniji so tako visoke, da človeka silijo v prirejanje podatkov.
6	Kadar imam možnost dobiti storitev ali blago brez računa in brez obračuna DDV-ja, jo izkoristim, saj imata obe strani koristi.
7	Strinjal bi se, da bi prejel del prihodkov v obliki potnih stroškov ali višjih dodatkov, če bi na koncu moj skupni prihodek bil višji kot sicer.
8	Plačevanje »na roko« brez računa, ki ne bo prijavljeno, je sprejemljivo, ko gre za majhne zneske zasebnikom.
9	V določenih primerih je lahko izogibanje plačilu davka upravičeno.
10	V zadnjih 12 mesecih sem prejel storitve ali blago, za katere lahko upravičeno domnevam, da so bili pridobljeni z delom na črno (tj. dohodek ni bil v celoti prijavljen davčnim oblastem).
11	Možnosti, da davčne oblasti nepravilnosti ugotovijo, so tako majhne, da se splača poskusiti prirediti svoje davčne napovedi.
12	Prikazovanje lažnih osebnih razmer (npr. prebivališče) z namenom pridobiti posebne ugodnosti, ne povzroča škode nikomur.

Preglednica 2: Dejavniki s slike 8 (postavke, ki jih vključuje faktor »davčni sistem«)

13	Davčni sistem koristi le bogatim.
14	Država ustrezno porablja fiskalno pridobljen del proračunskih sredstev.
15	Davčni sistem v Republiki Sloveniji je napisan tako, da ga razume tudi nestrokovna javnost.
16	Davčni sistem je pravičen.
17	Davčni sistem je pregleden.

Slika 8: Prikaz dojetanja trditev o davčnem sistemu

h) Trditev o davčni morali in davčnem sistemu

- Testiranje davčne morale in dojetanja davčnega sistema je vsebovalo 25 trditev, ki so jih anketirani ocenjevali na petstopenjski lestvici (1 – Se sploh ne strinjam; 5 – Se popolnoma strinjam). Z eksploratorno faktorsko analizo smo določili notranje (latentne) faktorje. V nadaljevanju raziskave smo obdržali tiste postavke, ki pojasnjujejo čim večji delež variance prvih dveh izločenih faktorjev in največji delež celotne variance; faktor 1 je vsebinsko najbližje davčni morali, faktor 2 pa davčnemu sistemu. Dojetanje davčne morale zajemajo postavke od 1 do 12 (v preglednici 4). Dojetanje davčnega sistema zajemajo postavke 13 (obrtnjen) in od 14 do 17 (opis v preglednici 5). Zanesljivost obeh lestvic smo preverjali s Cronbachovim koeficientom α (alfa). Cronbachov koeficient alfa za lestvico davčne morale znaša 0,787, za lestvico trditev o davčnem sistemu pa 0,75.³

V nadaljevanju smo iz postavk o davčni morali izračunali novo spremenljivko, indeks davčne morale. Ta predstavlja povprečje vseh spremenljivk o davčni morali, ki se nanašajo na lastno vedenje ali vrednostne sodbe (izpuščeni sta spremenljivki 3 in 10). Mann-Whitneyjev U-test ni pokazal statistično pomembnih razlik na spremenljivki »davčna morala« glede na spol (moški 2,95, ženske 3,00).

Kruskal-Wallisov statistični test razlik je pokazal, da obstajajo statistično pomembne razlike glede na starost za indeks davčne morale, ta linearno narašča s starostjo ($\chi^2 = 194,343$; $df = 3$, $p < 0,05$). Indeks davčne

morale znaša 2,45 za stare do 25 let, 2,93 za stare od 25 do 45 let, 3,22 v skupini od 45 do 60 let in 3,00 v skupini nad 60 let.

Kruskal-Wallisov test razlik je pokazal statistično pomembne razlike glede na stopnjo izobrazbe ($\chi^2 = 13,389$; $df = 3$, $p < 0,05$). Podobno kot s starostjo narašča indeks davčne morale tudi z večanjem stopnje izobrazbe. Srednja vrednost v skupini z osnovnošolsko izobrazbo znaša 2,90, z dokončano srednjo šolo 2,93, z višje- ali visokošolsko izobrazbo je srednja vrednost 2,99, v skupini z univerzitetno ali več kot univerzitetno izobrazbo pa je srednja vrednost 3,06.

Kruskal-Wallisov test je pokazal statistično pomembne razlike med odgovori glede na zaposlitveni status ($\chi^2 = 178,198$; $df = 6$, $p < 0,05$). Najnižji indeks davčne morale so dosegli vprašani v procesu izobraževanja (dijaki ali študentje), in to 2,50; sledijo jim nezaposleni ali tisti, ki skrbijo za dom, gospodinjstvo z 2,68; najvišji indeks davčne morale pa so dosegli samostojni podjetniki, in to 3,26, ter zaposleni v svoji firmi – 3,23.

Izvedli smo multiplo regresijsko analizo modela, pri kateri smo spremenljivko »morala« uporabili kot indikator davčne morale posameznika. V model je vključena kot odvisna spremenljivka; kot neodvisne spremenljivke smo vključili vse demografske spremenljivke ter druga vprašanja, na katerih smo merili stališča do davčnega sistema in odnosa do plačevanja davkov. Model je statistično pomemben ($F = 21,816$, $p < 0,05$), čeprav z vključenimi

³ Cronbachov koeficient α (alfa) je najpogosteje uporabljana mera notranje konsistentnosti (»zanesljivosti«) merske lestvice, temelji na interkorelaciji med trditvami. Najpogosteje se uporablja pri vprašalniku z več postavkami na Likertovi lestvici (tj. z lestvico ocen, npr. od 1 do 5). Pove nam, v kolikšni meri zajete postavke »merijo isto stvar« oz. isti konstrukt. Vrednosti lahko segajo od 0,00 do 1,00; grobi kriterij v večini družboslovnih znanosti je, da so vrednosti na 0,70 zadovoljive (vir: http://en.wikipedia.org/wiki/Cronbach's_alpha, <http://www.ats.ucla.edu/stat/spss/faq/alpha.html>).

podatki nismo pojasnili večjega dela variance⁴ v spremenljivki davčna morala. Naš model pojasnjuje 26 % variance spremenljivke, kar kaže, da poleg demografskih dejavnikov in dejavnikov davčnega sistema in zaznavanja svojega položaja v davčnem sistemu obstajajo tudi drugi pomembni dejavniki, ki vplivajo na davčno moralo in jih v tokratni raziskavi nismo zajeli.

5 Zaključek

V zaključku podajamo preglednico statistično pomembnih spremenljivk, ki so razvrščene po moči učinka na davčno moralo, ter skupne ugotovitve raziskave.

Največji vpliv na davčno moralo v našem modelu ima zaposlitveni status vprašanih (razdeljen na kategorije aktiven/neaktiven), pri čemer se je izkazalo, da imajo vprašani, ki so delovno aktivni, višjo davčno moralo (standardizirani koeficient je 0,206, kar pomeni, da če se »aktivnost« spremeni za en standardni odklon, se davčna morala poveča za 0,206 standardnega odklona). Podoben vpliv ima starost vprašanih, pri čemer podobno kot raziškovalci pred nami ugotavljamo, da se z večanjem starosti viša tudi davčna morala (standardizirani koeficient 0,191).

Na davčno moralo vpliva tudi mnenje deleža ljudi, ki delajo »na črno«, tj. brez prijave dohodka davčnemu organu (standardizirani koeficient napovedne spremenljivke je -0,151). Bolje ko vprašani ocenjujejo ta delež, nižja je njihova davčna morala (in obratno), kar se sklada z ugotovitvami, da na davčno moralo posameznikov vpliva tudi mnenje o participaciji drugih davčnih zavezancev v davčnem prostoru.

Napovedno moč smo ugotovili tudi za nekatere trditve o davčnem sistemu. Vprašani, ki se bolj strinjajo s trditvijo, da davčni sistem koristi le bogatim, imajo nižjo davčno moralo (standardizirani koeficient -0,141). To lahko razumemo, kot da so se ljudje, ki davčni sistem vidijo kot dober za vse, ne le kot orodje bogatih, bolj pripravljeni podrediti davčnim pravilom in sistemu, medtem ko tisti, ki se s trditvijo strinjajo, izkazujejo nižjo davčno moralo.

O kvaliteti davčne morale lahko sklepamo tudi na podlagi mnenja o povezavi med transparentnostjo razporejanja sredstev in davčno utajo (standardizirani koeficient

je -0,104), kar pomeni, da bolj ko se vprašani strinjajo s to trditvijo, nižja je njihova davčna morala. Povezavo lahko razumemo kot posredno priznanje, da netransparentnost razporejanja proračunskih sredstev na neki način opravičuje davčne utaje, na kar se bolj sklicujejo vprašani z nižjo davčno moralo.

Napovedno veljavnost davčne morale smo ugotovili tudi pri mnenju, da so v primerih davčnih utaj potrebne visoke kazni (standardizirani koeficient 0,091). Vprašani, ki se bolj strinjajo z visokimi kaznimi za utajevalce, izkazujejo višjo davčno moralo.

Enako stopnjo napovedne veljavnosti ima nivo odpora do tveganja davčne utaje (standardizirani koeficient 0,091); večji ko je odpor do tveganja utaje, višja je tudi davčna morala.

Napovedna spremenljivka o izogibanju davkov v Sloveniji kaže na to, da bolj ko vprašani menijo, da je stopnja izogibanja plačevanja davkom visoka, višja je davčna morala (standardizirani koeficient 0,086).

Napovedno veljavnost za davčno moralo ima tudi zadovoljstvo s finančno situacijo (standardizirani koeficient 0,075). Bolj ko so vprašani zadovoljni s finančno situacijo svojega gospodinjstva, višja je njihova davčna morala.

Napovedno veljavnost za davčno moralo ima tudi zaznava davkov kot prikrajšanje, pravičnost ali prednost (standardizirani koeficient 0,073). Bolj ko vprašani zaznavajo plačevanje davkov kot prednost ali pravičnost, višja je njihova davčna morala.

Statistično pomembna napovedna spremenljivka našega modela je tudi sprememba v odnosu do plačevanja davkov od časa izpred krize do danes (standardizirani koeficient 0,055). Višja ko je stopnja izboljšanja (razpon odgovorov je od »se je zelo poslabšal« do »se je zelo izboljšal«), višja je davčna morala.

Zadnja statistično pomembna napovedna spremenljivka v modelu je mnenje o verjetnosti nadzora davčne napovedi od davčnega organa (standardizirani koeficient 0,052). Bolj ko je nadzor davčnega organa po mnenju vprašanih verjeten, višja je davčna morala.

V raziskavi smo ugotavljali povezanost med davčno moralo in različnimi dejavniki, ki vplivajo nanjo, vključujoč razlike med posamezniki in razlike med stališči in vrednostnimi orientacijami, ki jih imajo ti posamezniki. S statistično metodo multiple regresije smo oblikovali model, s katerim smo ugotovili napovedno veljavnost nekaterih vključenih spremenljivk, po pomembnosti razvrščenih v preglednici 3.⁵ To pomeni, da lahko na podlagi vrednosti teh spremenljivk v določeni meri napovemo stopnjo davčne morale posameznika, tudi če ne poznamo dejanskih odgovorov na vprašanja o njej. Kot avtorji smo

⁴ Pojasnjena varianca pri linearni regresiji nam pove, kolikšen delež variabilnosti oz. razpršenosti podatkov odvisne spremenljivke (v našem primeru morale) lahko pojasnimo z neodvisnimi spremenljivkami oblikovanega modela (v našem primeru z napovednimi spremenljivkami, ki statistično značilno vplivajo na davčno moralo, gl. preglednico 3) vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Explained_variation.

Koeficient beta je vrednost, ki pove, v kolikšni meri vsaka napovedna spremenljivka vpliva na uporabljeno odvisno spremenljivko (moralo). V našem primeru gre za standardizirani koeficient beta, ki nam pove, v kolikšni meri bi se spremenila odvisna spremenljivka, če se napovedna spremenljivka spremeni za eno standardno deviacijo. Pozitivni predznak pomeni pozitivno povezanost (če narašča napovedna spremenljivka, se večja tudi morala), negativni predznak pa pomeni negativno povezavo (napovedna spremenljivka se večja, spremenljivka morala v modelu se manjša).

⁵ Poudarjamo, da naš model pojasnjuje le kakšno četrtino variabilnosti v davčni morali, torej nanjo vplivajo tudi spremenljivke, ki jih v raziskavi nismo zajeli oz. proučevali.

Preglednica 3: Statistično pomembne spremenljivke

Zap. št. spremenljivke	Napovedna spremenljivka	Beta	p	Razlaga
1	Zaposlitveni status	0,206	p < 0,001	Zaposleni imajo višjo davčno moralo.
2	Starost	0,191	p < 0,001	Višja starost v povprečju napoveduje višjo davčno moralo.
3	Mnenje o deležu ljudi, ki vsaj občasno delajo na črno.	-0,151	p < 0,001	Višanje ocene dela na črno napoveduje nižjo davčno moralo.
4	Davčni sistem koristi le bogatim.	-0,141	p < 0,001	Večja mera strinjanja s trditvijo napoveduje nižjo davčno moralo.
5	Če bi država proračunska sredstva razporejala bolj transparentno, bi bilo manj poskusov davčnih utaj.	-0,104	p < 0,001	Večja mera strinjanja s trditvijo napoveduje nižjo davčno moralo.
6	V primeru davčnih utaj so potrebne visoke kazni.	0,091	p < 0,001	Večja mera strinjanja s trditvijo napoveduje višjo davčno moralo.
7	Nizek, srednji ali velik odpor do tveganja davčne utaje	0,091	p < 0,001	Naraščanje stopnje odpora do davčne morale napoveduje višjo davčno moralo.
8	Izogibanje davkom v Sloveniji je nizko, srednje visoko ali visoko.	0,086	p < 0,01	Naraščanje ocene izogibanja davkom napoveduje višjo davčno moralo.
9	Zadovoljen sem s finančno situacijo gospodinjstva.	0,075	p < 0,05	Večje zadovoljstvo s finančno situacijo gospodinjstva napoveduje višjo davčno moralo.
10	Dojemanje plačevanja davkov kot prikrajšanje, pravičnost ali prednost	0,073	p < 0,001	Bolj ko je dojemanje plačevanja davkov zaznano kot lastna prednost, višja je davčna morala.
11	Spremenjen odnos do plačevanja davkov od časov pred gospodarsko in finančno krizo do danes	0,055	p < 0,05	Večje ko je izboljšanje odnosa do plačevanja davkov, višja je napovedana davčna morala.
12	Verjetnost inšpekcije vaše davčne napovedi	0,052	p < 0,05	Večja ko je verjetnost inšpekcije davčne napovedi, višja je napovedana davčna morala.

v predhodnih raziskavah ugotovili statistično pomemben vpliv individualnih dejavnikov, kot so starost, zaposlitev, finančna situacija gospodinjstva, s čimer smo potrdili našo prvo hipotezo.

Druga predpostavka raziskave, da na odnos do davkov in davčno moralo v veliki meri vplivajo institucionalni dejavniki, davčna zakonodaja in ravnanje davčnega organa ter ravnanje državnih organov, se je prav tako potrdila. Pri rangiranju najpomembnejših dejavnikov, ki vplivajo na odnos do plačevanja davkov, so izrazito na prvem mestu tovrstni dejavniki, subjektivni dejavniki pa so v povprečju pri odnosu do plačevanja davkov oz. pri spremembah tega odnosa manj vplivni. Potreba po visokih kaznih in trditvah o transparentnosti razporejanja proračunskih finančnih sredstev pa sta se izkazali kot statistično pomembni tudi v napovednem regresijskem modelu. Na podlagi tega ugotovljamo, da je potrjena tudi druga hipoteza.

Z raziskavo smo torej prikazali trenutno stanje in ugotovitve o davčni morali v Sloveniji. Z oblikovanim modelom ponuja raziskava uvid v vplivne dejavnike ter omogoča tudi napovedovanje, oblikovanje odločitev in daje možnosti za obravnavo in vzgojo davkoplačevalcev, tako da bo njihovo sodelovanje v davčnem sistemu najbolj učinkovito.

Literatura

- Alm, J. (2012). *Measuring, Explaining, and Controlling Tax evasion: Lessons from Theory, Experiments, and Field Studies*. Working paper 1213. Tulane University.
- Alm, J., E. Kirchler in S. Muelbacher (2012). Combining Psychology and Economics in the analysis of compliance: From enforcement to cooperation. *Economic Analysis and Policy* 42 (2): 133–151.
- Alm, J. in B. Torgler (2012). *Do Ethics matter? Tax compliance and morality*. Tulane University: Working paper. Dostopno na: <http://econ.tulane.edu/RePEc/pdf/tull1207.pdf>.
- Alm, J. in B. Torgler (2006). Cultural differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology* 27: 224–246. <http://dx.doi.org/10.1016/j.joep.2005.09.002>
- Baloh, T. (2010). *Davčna morala v Republiki Sloveniji*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani: Ekonomska fakulteta.
- Barone, G. in S. Mocetti (2009). *Tax morale and public spending inefficiency*. Banca d'Italia Eurosystema: Temi di Discussione.

7. Baur, A. M. (2011). *Internal Control Quality as an Explanatory Factor of tax Avoidance*. America Accounting Association Annual Meeting-Tax Concurrent Sessions. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1905093>.
8. Boone, J. P., I. K. Khurana in K. K. Raman (2013). Religiosity and Tax Avoidance. *Jata* 35 (1): 53–84.
9. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, 2012. On concrete ways to reinforce the fight against tax fraud and tax evasion including in relation to third countries. (COM (2012) 351 final). Brussels: European Commission: Dostopno na: [http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/publications/com_reports/taxation/com\(2012\)351_en.pdf](http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/publications/com_reports/taxation/com(2012)351_en.pdf).
10. Clarke, P. B. in A. Linzey (1996): *Dictionary of Ethics, Theology and Society*. London. Published by Routledge.
11. Daude, C., H. Gutierrez in A. Melguizo (2012). *What drives tax morale?* Working paper No. 315. OECD Development Centre.
12. Doerrenberg, P., D. Duncan, C. Fuest in A. Peichl (2012). *Nice Guys Finish Last: Are People with higher Tax Morale Taxed More Heavily?* IZA Discussion Paper No. 6275.
13. Feld, L. P. in B. S. Frey (2003). *Deterrence and Tax morale: How tax administrations and Taxpayers interact*. OECD Papers: Special issue on taxation. 3/10.
14. Filipovič, V. (2008). *Merjenje davčne morale pri podjetnikih posameznikih v Sloveniji*. Magistrsko delo. Univerza v Mariboru: Ekonomsko-poslovna fakulteta.
15. Frey, B. S. in B. Torgler (2007). Tax Morale and Conditional Cooperation. *Journal of Comparative Economics* 35 (1): 136–159. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jce.2006.10.006>
16. Gangl, K., E. Hofmann in E. Kirchler (2012). *Tax Authorities' Interaction with Taxpayers: Compliance by power and trust*. WU International Taxation Research Paper Series. Dostopno na: <http://ssrn.com/abstract=2174917>.
17. Halla, M. in C. Schneider (2008). *Taxes and benefits: Two options to cheat on the state*. Discussion paper Nr. 3536. University of Linz. Dostopno na: <http://ftp.iza.org/dp3536.pdf>.
18. Hansen, D. R., R. L. Crosser in D. Laufer (1992). *Moral Ethics: Tax Ethics. The Case of Transfer Pricing Among Multinational Corporations*. *Journal of Business Ethics*. <http://dx.doi.org/10.1007/BF01686348>
19. Hauptman, L. in M. Matajič (2012). Davčna morala podjetnikov v severovzhodni Sloveniji. *Management* 7 (4): 295–308.
20. Kirchler, E. (2007). *The Economic Psychology of Tax behaviour*. New York: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511628238>
21. Körner, M. in H. Strotmann (2006). *Steuer-moral–Das Spannungsfeld von Freiwilligkeit der Steuerzahlung und Regelverstoß durch Steuerhinterziehung*. Tübingen: Institut für Angewandte Wirtschaftsforschung.
22. Lago-Penas, I. in S. Lago-Penas (2008). *The Determinants of Tax morale in Comparative Perspective: Evidence from a multilevel analysis*. Instituto de Estudios Fiscales Working Paper No. 2/2008. Dostopno na: <http://ssrn.com/abstract=1321437> ali <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1321437>
23. Lewis, A. (1979). An Empirical Assessment of Tax Mentality. *Public Finance* 34.
24. Lubian D. in L. Zarri (2011). Happiness and tax morale: An empirical analysis. *Journal of Economic behaviour & Organisation*. Dostopno na: 10.1016/j.jebo.2011.03.009.
25. Murphy, R. (2012). Closing the European tax gap. A report for Group of the Progressive Alliance of Socialists & Democrats in the European Parliament. Dostopno na: <http://www.socialjustice.ie/sites/default/files/file/EU/201%20Closing%20the%20European%20Tax%20Gap%20-%20Richard%20Murphy.pdf>.
26. Nordblom, K. in J. Žamac (2012). Endogenous Norm Formation Over the Life Cycle – The Case of Tax Morale. *Economic Analysis & Policy* 42 (2): 153–170.
27. Richardson, G., G. Taylor in R. Lanis (2013). The impact of board of director oversight characteristics on corporate tax aggressiveness: An empirical analysis. *Journal of Accounting and Public Policy*. Dostopno na: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2013.02.004>.
28. Schmolders, G. (1975). *Einführung in die Geld- und Finanzpsychologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
29. Torgler, B. (2003a). *Tax morale: Theory and empirical analysis of tax compliance*. DEd. University of Basel. Dostopno na: http://edoc.unibas.ch/56/1/DissB_6463.pdf.
30. Torgler, B. (2003b). *Tax morale and institution*. Working paper 2003 – 09. Basel.
31. Torgler, B. in C. A. Schaltegger (2005). *Tax morale and fiscal policy*. Working paper 2005 – 30. Basel. Dostopno na: <http://www.crema-research.ch/papers/2005-30.pdf>.
32. Torgler, B. in F. Schneider (2005). Attitudes towards Paying Taxes in Austria: An Empirical analysis. *Empirica* 32 (2): 231–250. <http://dx.doi.org/10.1007/s10663-004-8328-y>
33. Torgler, B., F. Schneider in C. A. Schaltegger (2010). Local autonomy, tax morale and the shadow economy. *Public Choice* 144, 293–321. <http://dx.doi.org/10.1007/s11127-009-9520-1>
34. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Etika>, dostopno na spletu.
35. https://en.wikipedia.org/wiki/Explained_variation, dostopno na spletu.
36. http://en.wikipedia.org/wiki/Cronbach's_alpha, dostopno na spletu.

Dr. Stanko Čokelc ima dolgoletne izkušnje z revidiranjem računovodskih izkazov in davčnega svetovanja. Je ustanovitelj in vodi revizijsko družbo Revidicom, revizijska družba d.o.o., ima licenco pooblaščenega revizorja, preizkušenega davčnika in državnega notranjega revizorja in je kot višji predavatelj zunanji sodelavec Ekonomsko-poslovne fakultete v Mariboru.

Stanko Čokelc, Ph.D. in economic science, is a senior lecturer of accounting and auditing at the University of Maribor, Faculty of Economics and Business (FEB). He has accumulated extensive experiences in auditing, tax inspection procedures, and tax advisory services over the past two decades. He is also the manager of an auditing office and holder of professional certificates for auditing, state auditing, and tax advising.

Ana Križman je univerzitetna diplomirana psihologinja, ki se ukvarja z raziskovanjem, metodologijo raziskav in analizami. Ima več kot 12 let izkušenj pri raziskovanju trga in javnega mnenja ter v marketingu, več let je vodila raziskavo Eurobarometer v Sloveniji. Na raziskovalnem področju in pri razvoju sodobnih raziskovalnih orodij sodeluje s številnimi partnerji in raziskovalnimi inštituti v Sloveniji, na Hrvaškem in v Avstriji. Objavlja periodično poročilo Eurobarometer za Slovenijo ter je soavtorica nekaj izvirnih znanstvenih objav.

Ana Križman is a psychologist working in the area of social research, methodology, and analysis. She has more than 12 years of experience in social opinion and market surveys. She has been the manager of the Eurobarometer survey for Slovenia for several years. Collaborating with various partners and institutes from Slovenia, Croatia, and Austria in the area of research, she is also involved in the development of innovative researcher's tools. She is the author of the periodical Eurobarometer National Report for Slovenia and the coauthor of several scientific publications.